

PERRON.

Kazit mládež a zavádět nové bohy

(Rozhovor pro Reflex 1998, 45, 64–65; rozšířená verze;
zpytuje I. Brezina)

Na závěr přinášíme ještě jeden rozhovor, který se, jak uvidíme, rodil dlouho. Mělo to být původně něco podobného jako rozhovor z kapitoly *Věda proti pavědám*, tj. polemika se scientismem reprezentovaným u nás zejména Klubem skeptiků Sisyfos. Z toho nakonec sešlo, a tak vznikl pouze rozhovor s redaktorem Brezinou. V Reflexu vyšla jeho zkrácená verze, zde jej tedy přinášíme v plném znění. Snad přispěje alespoň po letech k tomu, že naplno zazní Neubauerovo: Věda ano, ale věda není poselství *celé*, věda je jen střípkem v mozaice poznání. Poznání stojící mimo vědu však není pseudověda.

Přes upřímnou snahu kolegy I. Breziny se nepodařil náš rozhovor pro časopis Reflex v plném rozsahu (Reflex 45/98: 64–65). Rozhovor se konal uprostřed léta roku 1997, probíhal po etapách a trval vcelku asi šest hodin. Měnil se i styl; počáteční pokus vyjít z diskuse nebo střídavého dotazování mne a představitele spolku Sisyfos se ukázal zcela neplodný. Typická byla výchozí podmínka: „Zajisté, biologie či medicína mohou mít svá specifika, ta však musí být v souladu s atomismem a molekulárními mechanismy!“ Typický byl i stereotypní začátek odpovědí: „S tím bych si s vámi dovolil nesouhlasit...“ Načež následovalo nějaké klišé či učebnicová banalita. „Poučujete mne, nebo čtenáře Reflexu?“ namítal jsem. „V prvním případě bych se mohl cítit dotčen, v druhém případě vás ujišťuji, že jde o tvrzení většiny čtenářů nesrozumitelné, patrně lhostejné a hlavně zcela s tím, o co jde, se zcela mýjící!“ – Ano: pro toto trvalé „nesouhlasení“ – tj. neochotu či neschopnost souznění-souladu s obsahem sděleného a dosažení shody v tom, o čem se vede spor, která je podmínkou plodného dialogu, ani v tom, k čemu rozhovor směřuje, což je předpoklad smysluplného sdělení, pro toto „nesouhlasení“, projevující se v necitlivosti k rozdílu mezi výrazy, výroky, skutečnostmi a zkušenostmi odbornými a obecnými, přezíravost vůči přirozenému postoji, obecnému způsobu myšlení a chápání, jsme od pokusu o zapojení „druhé strany“ do rozhovoru upustili. Tataž nevnímavost se odrazila v kuloárovém ohlasu na zveřejnění v Reflexu: „Neubauer tam prohlašuje, že zabývat se evolucí je nemravné!“

Text, který ze záznamu našich rozprav kolega Brezina pořídil, byl několikrát ve vzájemné spolupráci revidován a po redakční úpravě Michala Jůzy modifikován dle doporučení doc. S. Komárka. Všechny požadované změny byly ze strany I. B. ochotně a s porozuměním přijaty. Značně zkrácená verze (která mi byla náležitě předložena k schválení) sice nezměnila smysl mých výroků, přesto těžiště a poselství celku se nutně posunulo a některé motivy „spadly pod stůl“. Aby tolik práce nepřišlo nazmar, předkládám touto cestou zájemcům celý text. Využil jsem uvolnění prostorového omezení k provedení některých úprav a doplňků, za něž přejímám plnou a výlučnou odpovědnost. Vzhledem k tomu, že jsem do znění otázek autora rozhovoru již nezasahoval, nemusejí tyto na řečené zcela navazovat, za což se mu omlouvám – a zároveň mu při této příležitosti děkuji za vstřícný postoj, vzájemné srozumění a příkladnou spolupráci.

◆ Preambule

Profesora Zdeňka Neubauera část českých vědců upřímně nerada. Svými protivníky bývá označován za jednoho z hlasatelů nebezpečných „postmoderních“ myšlenek, škodících vědě. Nevole je o to větší, že profesora Neubauera nelze jako uznávaného biologa prohlásit za šarlatána, který kritizuje vědu jen proto, že o ní nic neví.

◆ Co se vlastně v posledních sto letech s vědou stalo?

Abychom to pochopili, není třeba studovat složité filosofické spisy o postmodernismu a změně paradigmatu. Stačí si jen srovnat dva autory detektivního žánru: klasika Connana Doylea a našeho Karla Čapka, jehož filosofický „pragmatismus“ jasnozřivě předešel postmodernu více než o půl století. Doyleův Sherlock Holmes je zosobněním víry ve vědeckou objektivitu, racionalismus a pozitivismus minulého století: vše je bezesbýtku nejen poznatelné, nýbrž takřka nabíledni. Svět je otevřená kniha a stačí v ní umět číst; pokud jsou naše smysly příliš tupé, pomůžeme jim lupou. Záhady pro Holmese vlastně neexistují, všechna tajemství se dají převést na logicky řešitelné problémy: zdánlivě rozporuplné skutečnosti se složí v jednotný, bezrozporný a srozumitelný obraz. Naproti tomu Čapek ve svých *Povídkách z jedné a z druhé kapsy* předkládá jinou zkušenost světa. Nejnázorněji to vyjadřuje povídka *Smrt barona Gandary*. Případ dostane komisař Pitr, který se zabývá jen každodenní kriminalitou. Marně ho kolegové upozorňují, že zavražděný měl tajemné mezinárodní styky, že se kolem něj splétaly milostné aféry, podezření z vydírání, záhadné politické nitky... To vše neodpovídá Pitrovým starým osvědčeným metodám a zcela se vymyká jeho zkušenostem. A tak nakonec zjistí, že barona zabil pro peníze domovníkův synovec — jak už tomu obvykle bývá. Na závěr sám připoští: *Když si pomyslím, že by ten případ dostal Mejzlík, co ten by z té látky udělal! Ale já na to nemám tu fantazii, to je to.* U Čapka jde o pravý opak Doyleova světa, v němž je vše předem dáno a může být nanejvýš skryté ve smyslu ukryté-přikryté čekající na své odhalení, odkrytí (odtud slovo „detektiv“ — odkryvač). Vše je objektivní — to jest: tak-a-nejinak, nezávisle na nás, na poznávacím přístupu a postupu (metodě): ty buď vedou k cíli či nikoliv, cíl je však dán jako fakt, jako danost. Postmoderní doba však učinila zkušenost, že poznatky nějak tajemně, leč zásadně závislejší na způsobu tázání.

To je v rozporu s tradiční vědeckou představou skutečnosti, v níž lze číst jako v knize; stačí znát jazyk, jímž je psána, a tímto jazykem je ovšem jazyk matematiky. Dnešní zkušenost vystihl R. Ruyer: *skutečnost není textem k luštění, nýbrž jazykem k mluvení*; totiž jazykem, jehož vyjadřovací možnosti jsou nevyčerpatelné. To jistě neznamená, že jím lze říkat cokoli: má své fonetické, syntaktické, sémantické a logické meze. Má-li už být svět přirovnáván k textu, tak nikoliv k lineárnímu textu knihy, nýbrž k počítačovému hypertextu, který se neustále větví, s „četbou“, tj. se svým vyvoláním, se mění a zároveň s ním se mění i znění a smysl ostatních příběhů — přečtených i nečtených, známých i zapomenutých. Velmi záleží na způsobu a pořadí „četby“, tj. na poznávacím přístupu a postupu. Ty určují jazyk vědy a jsou jím zpětně určovány. Také vědecký jazyk se vyvíjí, proměňuje, diferencuje, specifikuje a větví, prodělává evoluci jako vše živé a skutečné. Spolu s ním se vyvíjí i vědecká pravda: ani matematická formalizace nezaručí její neměnnost, strnulost, definitivnost. Ani matematický jazyk není jednotný — nepředstavuje žádný společný rámec, neposkytuje naprosto bezpečný základ. Poznání není o skutečnosti — samo je její součástí, samo je skutečné. Takto rozumím Ruyerovu výroku, vystihujícímu rozchod vědy s představou poznávané skutečnosti jako objektivní danosti. (Komu připadá čapkovský příklad nepřiměřený a nebezpečný — poznání skutečnosti jistě není totéž co policejní vyšetřování! — nechť si připomene či shlédne film *Cesta do Indie*, který názorně předvádí, že jak totožnost pachatele, tak povaha činu závislejší — jistě ne na osobě a postupu vyšetřovatele a jeho pátracích metodách, nýbrž na kulturním, náboženském a mravním kontextu, jehož je anglický právní řád zaměřený na objektivní skutečnost — „skutkovou podstatu“ — jen zvláštním případem.)

◆ „Normální“ člověk je ale přesvědčen, že všechny vědecké objevy jsou už někde v přírodě předem obsaženy a my je jen s pomocí přístrojů odhalujeme. Kdybychom mohli zopakovat dějiny západní vědy, došli bychom ke stejným vědeckým objevům jako dnes.

Jistě, ale to bychom je museli skutečně zopakovat — tak jako videozáznam. Tuto představu — *rewinding the tape* — nešikovně zavedl S. J. Gould a mínil tím to, co vy: spustit vývojový proces znovu. Evoluce se opakuje právě tak málo jako dějiny — dějiny poznání nevyjíma-

je. Neodvívá se jako už existující záznam (stále ta nutká, zavádějící představa knihy — hotového textu!), ale spočívá v jedinečných, osudových/osudných událostech, jejichž výsledek teprve vzniká. Je to zvláštní představa — objev, který dosud nikdo neučinil, k němuž nedošlo, a který je přesto v přírodě obsažen. Jak? Snad jako možnost — tj. jedna z mnohých možností. Pravda, nikým nevyřčená, a přesto „někde jsoucí“. Kde? V platónské říši idejí či v Boží mysli? Snad je taková představa objevů či pravd „normální“ — tj. spadá pod normy současných pravd, vědění, představ o světě jako skladišti faktů, dat a pravd — ku obrazu pravd zjevených. Rozhodně to však není představa přirozená. Přirozená pravda musí teprve povstat; její povaha-přirozenost závisí na způsobu tohoto povstání, na tom, jak se co stane, závisí, co se stane a co povstane.

To je míněno „přírodou“ — *FYSIS, natura*: vznik, růst, stávání se toho, co se rodí — při-rodí. Kde se skrývala reálná čísla před svým objevem? Co dělá vítr, když nefouká? Kde se nachází částice, již nikdo nepozoruje? Jaká je forma myšlenky dosud neformulované? Na všechny tyto otázky má smysl se ptát stejně málo jako na vzhled tohoto textu, jehož výtisk právě čtete, před jeho vytisknutím, dokud byl ještě uložen do počítače či na tvar stromu ukrytého v semeni.

A přesto: vyvrátit fatalistické přesvědčení, že věci už nějak jsou, tak-a-nejinak, nezávisle na tom, než k nim dojde, či zda se vůbec uskuteční, je patrně stejně těžké, jako učinit pro pravověrné křesťany pochopitelným, že i jiná náboženství mohou být „pravdivá“, že i jejich nauka vyjadřuje autentické, skutečné zjevení. Věda je dědicem oné misijní činnosti, která místo radostné zvěsti hlásala hotovou pravdu. Trpíme nutkavou představou, že všechny kultury jen různě vyjadřují stejnou povahu téhož světa. Přitom je tomu právě naopak: v různosti kultur se zračí rozmanitost světa — tj. způsobů lidského bytí a pobývání, obývání mnohorozměrné skutečnosti. Současné vědecké znalosti, které jsou výsledkem specifického vývoje našeho světa, jsou v jiných kulturních a duchovních souvislostech nemístné — nenáležitě, protože nenáleží k jejich příběhu, nejsou pravdami, do nichž vývoj těchto odlišných kultur přirozeně vyústil.

◆ Kdyby neexistovala kulturní výměna, mohla by tedy být podoba vědy v různých částech světa různá?

Bezpochyby. O tom poskytují dějiny poznání nesčetně příkladů. Poznatky, k nimž dospěly například tradiční tibetské nauky, jsou vůči objevům západní vědy zcela mimoběžné. A přesto jde o vědění vyznačující se stejnou soustavností, závazností a návazností — tj. možnostmi předávat je a dále rozvíjet, jak je tomu u vědy západní. Není ostatně třeba chodit tak daleko: znalosti, postupy a pokusy rolníků žijících blízko — na českém venkově — v nichž přetrvává hluboké vnímání přírody z dob patrně ještě předkřesťanských, jsou do dnešního souboru přijímaných znalostí nezařaditelné, neboť dávají smysl jen na pozadí lunární kosmologie. Přesto jsou užitečné a účinné.

Pravděpodobnost, že by se vědění jiné kultury (třeba mimozemské civilizace) týkalo mechaniky či elektromagnetismu, je stejně nepatrná, jako že by tato kultura mluvila anglicky. Jsme přesvědčeni, že náš prostor je geometrický; a přesto byla geometrie objevena pouze jednou — v Řecku. Ne jako popis našeho světa, ale jako zvláštní, jiný svět. Teprve za renesance došlo ke ztotožnění námi obývaného prostoru se světem geometrickým; teprve tehdy také vznikl pojem „geometrický prostor“.

◆ Ve škole nás učili, že sovětsí kosmonauti v nebi žádného Boha nepotkali a tím „vědecky vyvrátili“ jeho existenci. Vědci prý už brzy poručí větru dešti, obrátí toky sibiřských řek a naučí nás za Uralem pěstovat meruňky. Poznají jednu vědu svět natolik, abychom se my sami stali bohy a dokázali jej řídit?

V době, kdy to sovětská věda v rámci ideologické propagandy o sobě prohlašovala, západní vědci se už o kontrolu nad počasím pokoušeli. Přečtěte si o tom na začátku Gleickovy knihy o chaosu. Představa říditelnosti světa předpokládá redukovatelnost veškeré skutečnosti na objektivní realitu, poznatelnou racionálními postupy. Přečtu-li si „program světa“, budu se moci postavit za jeho ovládací pult. Dnes už víme, že něco takového není možné, a to ani v rámci tradičního vědeckého obrazu světa. Teorie chaosu pojednává právě o tom. Takový „program“ by musel disponovat nekonečnou informací. Kdyby byl na světě, musel by obsahovat i sama sebe. To vede k nesčetným sporům a paradoxům, s nimiž racionalismus tradičních vědeckých obrazů světa nepočítal, vůbec jejich možnost nepřipouštěl.

PREZENTACE – PŘINEJMENŠÍM MALÍŘSKÁ.

Co dělá, když nedělá nic?

◆ **Ve vašich statích se píše o tom, že nastává soumrak vědeckého obrazu světa.**

A spolu s ním i soumrak vědecké civilizace určované vědou k obrazu tohoto obrazu. Soumrak moci vědy, která převzala od církve administrativu pravdy a výlučný nárok určovat její podobu. Dnes se takový nárok na výlučnost jeví iluzorní. Skutečnost je neskonale hlubší a bohatší, než aby se vešla do jediného obrazu světa.

◆ **Některými kolegy jste za tato slova označován za zrádce, černou ovci, která rozbíjí chrám vědy. Jak se vám s tímto cejchem žije?**

Není mi o tom nic známo; jsem si však naopak jistý, že opravdovými kolegy – tj. těmi, kteří mne zblízka znají, z ničeho podobného podezírán nejsem a být nemohu. Spíše mi bývá od nich předhazováno mé zaujetí, ba fascinace vědou. Byla řeč o soumraku vědeckého obrazu světa a vědecké civilizace, nikoliv o soumraku vědy. Ani křesťanství nezaniklo spolu se středověkem.

Svůj život jsem zasvětil vědě; ta se pochopitelně těší mé úctě, neboť znám její význam a hodnotu jejích poznatků. Vím z vlastní zkušenosti, jak je objektivní poznání náročné a také jak je užitečné pro svou spolehlivost, přesnost a obecnost. Objektivita však představuje pouze určitý rozměr – tenounkou slupku mnohorozměrné skutečnosti. Co kritizují, je scientismus – postoj, který redukuje skutečnost na „objektivní realitu“, a tak ji celou zahrnuje pod pravomoc vědy, jíž přisuzuje monopol na pravdu. Takový totalitní nárok vědu diskredituje. Naproti tomu kritičnost – ohled k předpokladům poznání a mezím jeho platnosti snad patří – či alespoň patřivala – k vědeckým ctnostem.

Pokud však někdo o mně něco podobného opravdu prohlašuje, je to výmluvné. Už to, že se mluví o vědě jako o chrámu, to, že někdo v ní může být označen za „černou ovci“ nebo dokonce za „zrádce“, a to jen proto, že ví o existenci jiných, starších či odlišných nauk, či pro úctu, kterou chová k archaickým podobám vědění, k níž ho jeho vzdělání a rozhled přímo zavazují, nebo snad z toho důvodu, že se jeho cesta k pravdě ukazuje neobvyklým směrem, vine se méně nezvyklými oblastmi zkušenosti, že odmítá prohlásit za klam, podvod či šarlatánství nauky, všechny teorie a postupy, které používají jiných východisek, předpokladů a důvodů, než jaké jsou dnes běžné a uznávané, nevidí důvod prohlásit soustavy s jinou racionální architekturou za projev

iracionalismu, to vše jsou pochmurné příznaky „zcírkevnatění“ vědy. Připomíná to konec středověku, kdy v každé pochybnosti bylo spatřováno kacířství a v každém novém pohledu ďáblův svod. Dnes vystřídalo ďábla strašidlo postmodernismu. Co je to ale za pravdu, která se musí obávat odlišných pravd, která se vyhýbá konfrontaci s jinými pohledy? Nedávno prý jeden náš významný vědec vyjádřil pohoršený podiv, „jak mohu jako biolog nebýt darwinistou?“. Vždy jsem byl přesvědčen, že vědecký postoj není slučitelný s žádným „-ismem“!

◆ **Přednášíte filosofii na škole, která produkuje úzce omezené odborníky. Obrovská specializace vědy způsobuje, že přírodovědci zasvětili celý svůj život třeba zkoumání endoplazmatického retikula v buňce a o zbytku reality už nevědí vůbec nic.**

Snad je to vaše zkušenost — za sebe bych ji takto nezobecňoval. Záleží jak na oboru, tak na osobnosti — učitelů i studentů, na hloubce vzdělání a šíři rozhledu: právě tomu se snažíme napomoci. Filosofie a dějiny vědy, kultury, náboženství ap., s nimiž výuka zajišťovaná naší katedrou studenty seznamuje, se snaží ukázat přírodní vědy v širším kontextu a v hlubších souvislostech, které se odborné výuce nutně vymykají a ztrácejí ze zřetele. Nazývám to s Gregory Batesonem „ekologie idejí“. Ve svých přednáškách o biologickém myšlení se snažím jednak vysvětlit, proč se dnes jako biologové ptáme tak, jak se ptáme: například po molekulárních mechanismech. Proč děláme právě molekulární biologii nebo genetiku, proč si zakládáme na biochemii, evoluci či informaci, proč odmítáme holismus či vitalismus. Upozorňuji na jiné biologické přístupy minulé i současné, na odlišnost poznatků, k nimž dospívají, a odlišné pojetí života, které z nich plyne. Totéž činí kolega S. Komárek, který navíc ukazuje, jak se v pojetí přírody a života zrcadlí lidské sebepochopení té které doby — zkrátka, že věda je nedílnou součástí kultury dříve stejně jako dnes. Nejde o žádnou relativizaci či zpochybňování smyslu odborné formace; poukazy na takové podobnosti a jinakosti, povědomí o tom, na jaké původní otázky jsou naše současné znalosti odpověďmi, z jakých představ se zrodily naše odborné pojmy, jaká filosofická, náboženská, mytická, jazyková východiska se bezděčně zračí v našich vědeckých názorech, dávají vlastnímu oboru vyniknout v jeho plasticitě a dynamice. Znalci, odborníci, specialisté si

mohou uvědomit, že jsou účastníky a tvůrci velkého příběhu vědění; věda přestává být soustavou hotových poznatků, stává se dramatickým dobrodružstvím poznání. Vědomí, že to, co je považováno za osudovou danost, je toliko jednou z bezpočtu možností, dává podnět k novým pohledům, odvalu k jinakosti. Ty jsou vlastním zdrojem objevů a úspěchů, ne pokračování v zaběhaných kolejích. Dále je zde síť analogií, podobností, souvislostí — kulturních, náboženských, dějinných, společenských: žádná věda nežije sama ze sebe, nestaví na sobě samotné. Každé vědění zapadá do zkušenostního kontextu. Smysl pro tento hlubší soulad, vnímavost k organické sounáležitosti vědění týkajícího se oblastí na první pohled tak odlišných, jako jsou třeba biologie a jazykověda, znamená zahrnout pokladnici veškeré lidské zkušenosti mezi bezprostřední zdroje inspirace odborně zaměřeného poznání. Naším cílem je probudit ve studentech cit a vnímavost pro takové transdisciplinární souvislosti — nebo na ně alespoň upozornit.

◆ **Jenže studenti přicházejí ze středních škol na přírodovědeckou fakultu s naivní představou, že věda je nejlepším, nejspolehlivějším a privilegovaným způsobem poznání. Vy jim tu představu rozbijete. Z hlediska vědy vlastně studenty zkazíte.**

Budiž. Poslání „kazit mládež a zavádět jiné bohy“ dostala filosofie do vínku už od kolébky: tak totiž zněla obžaloba proti Sókratovi. Ukazujeme studentům, že vedle vědy existují i jiné podoby poznání a vědění; upozorňujeme též na mnohotvárnost a proměnlivost samotné vědecké pravdy. Zastáncům té jediné, definitivní, to může připadat zhoubné, ale pro duchovní rozvoj a vzdělání je to stejně důležité jako třeba cestování. To také vede k poznání, že za humny je to jiné. Za svého pobytu v Neapoli jsem prodělal šok: místní hřbitov nezapadl do mé představy českých hřbitůvek za kostelem, společenské obřady, zvyklosti, mravy — to všechno mi v Itálii připadalo jiné. Ovšemže setkání s novým může být nebezpečné. Ale pokud člověk toto nebezpečí přečká, učiní je součástí své zkušenosti, pak porozumí i domovu jinak, lépe — hlouběji, v jeho jinakosti a jedinečnosti. Studenta, kterému dáme nahlédnout za hranice vědy, jako bychom poslali do zahraničí: porozumí své vědě lépe než ten, kdo za humna vědeckého poznání nikdy nevyšel.

◆ **O něčem podobném se píše i ve vaší filosofické studii o Tolkienovi. Co vás vlastně na jeho *Hobitovi* tak zaujalo?**

Kdysi, když ještě v Čechách o Tolkienových knihách nebylo ani ponětí, se mi dostaly do rukou dva díly *Pána prstenů* v originále s doporučujícím poučením, že je to ve světě velmi známé a slavné. Četl jsem, četl jsem zdlouhavě, dokonce jsem se prokousal do druhého dílu — abych toho nakonec stejně nechal; nezaujalo mě to. Pak přišel český *Hobit* — a nebylo to o moc lepší. Málem jsem četbu opět přerušil, když tu při návštěvě mé sestry mne její početné ratolesti obklopily, začaly kolem mne nadšeně poskakovat a recitovat trpasličí říkanky. Tehdy jsem zažil něco podobného, co se přihodilo klasikovi postmoderní epistemologie, nedávno zesnulému T. S. Kuhnovi, který v rozhovoru pro *Scientific American* vzpomíná, jak byl zděšen Aristotelovou *Fysikou*: to nebyla jen fyzika nerozvinutá, primitivní, plná omylů, jakou očekával; všechno v ní bylo úplně špatně! Jak se mohl jeden z největších génů lidstva tak dalece mýlit? Tu mu náhle došlo: Aristotelova fyzika není naprosto mylná, nýbrž prostě odlišná, klade si jen jiné otázky, zajímá se o jiné stránky skutečnosti. Celé Kuhnovo další hledání se odvíjelo od onoho ohromujícího náhledu. I já jsem tehdy z nadšeného rytmu oněch amuzikálních popěvků vyposlouchal a z rozzářených dětských očí vyčetl, že *Hobita* prostě špatně čtu. Tak mi nakonec tolkienovský svět ukázal, že mytické vyprávění, které bylo základem všech starých společností, může být vyšším, pravdivějším a srozumitelnějším přístupem ke světu než vědecká faktografie a že mytopoetické myšlení, mytická mentalita není věcí minulosti, nýbrž stále přítomnou vrstvou současného prožívání, chápání, myšlení. Mýtus je substrát — podklad a živná půda, v němž každé jiné smýšlení koření a z něhož každé vědění vyrůstá. Chybí-li živná půda mýtu, je naše zkušenost bez kořene: vegetuje v podobě povrchních názorů, na kterých sice můžeme trvat, samy však trvání nemají. Proto je snadno přejímáme, měníme, vyměňujeme. A není-li v nás mytická zkušenost včas zdravě zabudována, stává se nenaplněnou, frustrovanou potřebou, z níž těží nejen konzumní reklamy, ale jejíž místo snadno zaujmou nezažité duchovní proudy a nebezpečné ideologie. Spisy Tolkienovy, C.S. Lewise a dalších vycházejí vstříc přirozené mytopoetické potřebě lidské duše. V tom vidím důvod jejich úspěšnosti.

◆ **Napsal jste, že i věda je novodobým mýtem...**

Nevzpomínám si. Spíše jsem naznačil, že na vědu lze pohlížet jako na náboženství novověku. Mnozí mi to mají za zlé, ačkoliv jsem výslovně upřesnil, že jednak jde o možný, netradiční pohled a jednak že pod „náboženstvím“, do něhož se vejde i věda, míním „*religio*“ v širokém slova smyslu. Věda, tak jako dříve náboženství v užším smyslu, spojeném s výslovnou vírou v Boha, plní v moderní společnosti úlohu administrátora a cenzora pravdy, kterou převzala po Církvě.

Vědecká podoba pravdy je ovšem jiná: těžiště vědecké *religio* — odpovídného vztahu, tj. „zpětné vazby“ (od *religare*) ke skutečnosti — tkví v racionalitě a nikoliv v narativitě. Vědeckým žánrem je vědění — *LOGOS*: pojmový, racionální, soustavný výklad, zatímco žánrem mýtu je *MYTHOS* — do minulosti promítnuté vyprávění. Jde o dva rozdílné způsoby vyjádření našeho porozumění světu. Jejich odlišnost však nespočívá — jak se obvykle má za to — v tom, že by věda říkala, jak to je, zatímco mýtus by pomocí vymyšlených bájí naznačoval, jak to na světě chodí, nebo dokonce jen, jak by to chodit mělo. Vždyť ani věda nám nesděljuje, jaký je svět skutečně: cílem vědeckého poznání jsou obecná pravidla, přírodní zákonitosti, ideální modely, formální popisy, praktické pokyny a metodické předpisy — což je jen jiný způsob sdělení, jak to na světě chodí. K tomu užívá věda právě tak pomyslných představ, jako hmotný bod, dráha planety apod., jako pohádky a mýty. Tělesa, na něž nepůsobí žádné vnější síly, existují právě tak málo (či rovněž tak?) jako draci, skřítky či víly. Požadavek závaznosti, souvislosti, bezrozpornosti platí jak pro výklad, tak pro vyprávění. Právě Tolkien se snažil vytvořit celistvý, vnitřně konzistentní popis světa Středozemí a jeho dějin. Jeho perfekcionismus se mu stal nakonec osudným: z jeho titánského podniku kosmické nadstavby zbyly toliko rozvaliny — jako z babylónské věže.

Podobné novověké pokusy vědy o vševedění potkává tentýž osud: shromažďuje vědomosti tak dlouho, až se její původní zdánlivě bezrozporná a jednoznačná stavba začne komplikovat a její obrysy, zprvu tak jasné a zřetelné, zamlžovat. Musí pak být uměle udržována při životě tím, že se z ní násilně vylučují nové poznatky, které se do „staré“ podoby vědy nevejdou.

◆ **Co se stane, když se rozporů nahromadí příliš mnoho?**

Většina vědců nakonec uzná, že „je něco shnilého ve státě dánském“, že nám něco schází, že musí být něco vadného v původních předpokladech. Dojde k „vědecké revoluci“: objeví se nové „paradigma“, tj. vzor, nové základní jevy, poznatky, východiska, přístupy, do jejichž rámce výborně zapadnou ty skutečnosti — fakta, data, jevy — které se do původního rámce buď vůbec nevešly, nebo si vzájemně odporovaly. Zmíněný Thomas S. Kuhn přirovnává změnu vědeckého paradigmatu k revolučním změnám politického systému. Když se v politice nahromadí problémy nad únosnou mez, dojde k revoluční změně struktury, která obvykle také vyřeší palčivé základní problémy.

◆ **Taková revoluční změna paradigmatu nás ve vědě opět čeká?**

My ji už zažíváme! Do současného vědeckého rámce dnes mnoho z nových i dřívějších faktů nezapadá. Nemusí to být jen módní kvantové podivnosti či parapsychologie. Stačí se podívat na celou velkou německou biologii 19. století. Jaká to byla úctyhodná a vznešená, především však pravdivá a poctivá věda, a přesto se z ní do současného neodarwinistického paradigmatu a molekulární biologie nedostalo takřka nic!

◆ **Vědci vám na to ale řeknou: vymysleli jsme nové antibiotikum, které zachrání život spoustě lidí, tím pádem jsme odhalili objektivně fungující princip. Tak jaképak dohadování o proměně vědy a o mezích vědecké poznatelnosti světa?**

Antibiotika jsou skutečně účinná — o tom není sporu. Zda díky molekulárnímu mechanismu, který jejich účinnost vysvětluje, lze mít pochybnosti. Za své vědecké kariéry jsem už zažil mnoho změn a revizí těchto vysvětlení. Ani ten nejlepší kuchař se nemusí zabývat fyziologií; ale že by neplesal nad Brillat-Savarinovou *Fyziologií chuti*, to není možné. Vědci, kteří chápou svou práci takto omezeně, jsou v situaci myši, která běhá bludištěm a neumí se podívat na jeho celkovou stavbu.

◆ **Ve svých pracích často kritizujete scientismus. Co to je?**

Pod „scientismem“ rozumím přesvědčení o všeobecné aplikovatelnosti vědeckých metod, o monopolu vědy na poznání, či dokonce o definitivnosti stávajících vědeckých poznatků. Scientismus je postoj, dle

něhož „nevědecký“ rovná se ipso facto nesprávný, klamný, klamající a tudíž nepřipustný a odsouzeníhodný, zatímco to, co „je vědecky dokázáno“, nepřipouští pochybnost. Je to sice karikatura vědeckosti, paskvil jejích ideálů, pohříchu však živá — žitá, pro mnohé jako životní přesvědčení až příliš reálná.

◆ **Obvinil jste scientismus z vytvoření amorálních rysů moderní společnosti.**

Ve jménu vědy sice nebylo napácháno o nic více zločinů než třeba ve jménu křesťanské víry, zato však vznikly ideologie a totalitní režimy, chápající a navrhující lidskou společnost jako mechanismus: když to zařídíme vědecky, musí to fungovat.

◆ **Proč to ale nikdy nefungovalo, proč se vědecky promyšlený ráj vždycky změnil v peklo s hromadami mrtvol?**

Z pochopitelných důvodů: lidé — tak jako ostatní živé bytosti — jsou přirození, tělesně skuteční — a tudíž mnohorozměrní a svébytní. Tělesnost, subjektivita, osobnost, život, vědomí do vědeckého postoje nezapadají: každý objektivní výklad je s to zahrnout jen jeden rozměr skutečnosti, představuje její určitý průmět, rozměr, stránku. Stín, který se osamostatní od toho, co jej vrhá, se stává fantomem. Výklad je mapou — a mapa není teritorium: vylučuje se s niterností. Společnost na vědeckých zásadách postavená, vědeckými postupy spravovaná je zřízením pro fantomy, nikoliv pro bytosti — nadto lidské. Neexistují žádné objektivní škatulky, formuláře, zákony, žádné racionální struktury, na něž by bylo možno převést dynamický, vyvíjející se, sebe sama bez přestání proměňující prostor lidských vztahů, potřeb, tužeb.

◆ **Filosofové často kladou zvěrstva 20. století za vinu chladnému vědeckému přístupu ke světu. Věda rezignovala na morálku, protože ji nelze analyzovat mikroskopem a spektrometrem. Racionalista, stavící jen na exaktních vědeckých faktech, ale nedokáže vysvětlit, proč je zneužití vědeckých poznatků nemravné.**

Tímto způsobem rozvíjená rétorika mi vůči samotné vědě připadá poněkud nefér. Věda hodnoty nepopírá, toliko od nich záměrně odhlíží. Soustředila se jen na tu stránku skutečnosti, která je objektivní, a tedy — mimo jiné — hodnotově neutrální. To teprve pro scientismus

Pravděpodobnost, že by se vědění jiné kultury, třeba mimozemské civilizace, týkalo mechaniky či elektromagnetismu, je stejně nepatrná, jako že by tato kultura mluvila anglicky. Jsme přesvědčeni, že náš prostor je geometrický, a přesto byla geometrie objevena jen jednou – v Recku.

platí, že to, co se vymyká objektivnímu vědeckému pohledu, neexistuje, je toliko subjektivním zdáním, předsudkem, klamem. Stejný je postoj všech ideologií, které se zhlédly ve vědecké podobě pravdy týkající se objektivního průmětu skutečnosti. Viním vědce z toho, že nepřiznávají, že jejich poznávací činnost je jak vymezená, tak omezená, že nevěnují pozornost a péči právě mezím platnosti objektivní pravdy: vždyť právě v těchto mezích spočívá její účinnost. Kdyby úspěšnost a moc vědy nezavdávala důvod k neodolatelnému metafyzickému pokušení ztotožnit skutečnost s její objektivní stránkou, nebylo by vědu z čeho vinit. Takto však nás právě vědecký postoj naučil pojímat skutečnost jako objektivní realitu – opak by byl „nevědecký“! Proti tomu, co je objektivní, se však nelze prohřešit: nezbyvá než to uzнат a vše ostatní tomu podřídit. Objektivní je hodnotově neutrální, jedinstevné – lhostejné. Koho by dnes například napadlo, že pitva, pronikající k tomu, co je skryté, by mohla být chápána jako cosi nenáležitého? Zevnějšek nebo vnitřnosti: vše prostě jest a jako takové je k dispozici naší zvědavosti – zvědavosti! Aby nedošlo k nedorozumění: neprosazují zákaz pitvy – naše civilizace je na její přípustnosti, ba nezbytnosti založena. Upozorňuji pouze na to, jak snadno ztrácíme pochopení pro společenství a kultury, pro které je podobná diskrétnost konstitutivním prvkem jejich duchovní architektury.

◆ **Filosof Petříček přirovnal vědu k pornografii, odhalující i věci, které měly zůstat skryty. Neměli by se vědci za některé své objevy stydět...**

Ne přímo stydět – věda je povolání a poslání, jež má svou vlastní mravnost a čest. Dejme tomu však: jemně a uctivě rozlišovat. Gregory Bateson – biolog, antropolog, epistemolog, který do přírodovědy zavedl kybernetické myšlení – zdůrazňuje nezbytnost respektu k „posvátnému“ (vedle „vědomého“ a „krásného“). To pro něj znamená diskrétnost: respekt k rozdílům a hranicím k racionalitě bytostně náleží. Ne vše, co je vědeckým poznatkem, je proto už hodno stát se součástí veřejného prostranství či obecného vědění, má právo vstoupit ve všeobecnou známost. Ovšem, sama objektivizace je již zvěcněním, zpředmětněním, zobecněním, zpřístupněním. Stud, respekt, takt musí proto poznání předcházet: pro decentnost, mravnost atp. neexistují z principu věci žádná objektivní kritéria – toliko kritéria obecné sluš-

nosti — tj. příslušnosti k obci — a s ní související zřetel k obecným měřítkům a zvyklostem — nejen těm zdůrazňovaným „ryze odborným“. Musí být aplikována na vědu, nikoliv ve vědě. Zda se rozhodnu něco poznat, objevit, zjistit, vysvětlit či nikoliv a zda je to vhodné a dovolené, dobré a spravedlivé, prospěšné a žádoucí, zda se to slučuje s bázní, úctou, vděčností, to jsou mravní rozhodnutí — nikoliv jen teoretická, praktická či faktická. Vše je — „objektivně vzato“ — věditelné a tudíž poznatelné. Objektivní postoj pojmá skutečnost jako oproštěnou od všeho intimního, tajemného, posvátného — tj. odděleného, skrytého (tedy — cizím slovem — „okultního“; snad proto se výraz „okultní“ stal nadávkou, stejně jako „tmářský“, tj. beroucí v potaz temnou stránku skutečnosti). Jakožto vědci se žádné indiskrece na skutečnosti nedopouštíme; mravně se můžeme svým poznáním na skutečnosti provinít jen jako lidé. Prohlašovat třeba pokusy na lidech či rasové teorie za „nevědecké“ je nebezpečné matení pojmů. Je to, jako bychom výzkum toxických látek pro vojenské účely označili za „nechemický“.

◆ **Z hlediska objektivní vědy jsou tedy vlastně Mengeleho pokusy zajímavým vědeckým experimentem. Neobchází vás z toho hrůza?** Pochopitelně. Nejvíce pak z toho, že Mengelemu mohla vědeckost poskytnout morální alibi. (Jako vědci ovšem — nikoliv jako lékaři pod hipokratovskou přísahou!) Nemyslím si však, že to mělo s vědou cokoliv společného. Mravní odpovědnost vědců jakožto lidí není zdaleka odpovědností za čin — kde se mluví o tzv. zneužití vědeckých poznatků či dovedností. Činy — od pokusů po provoz — jsou toliko důsledkem selhání původnějšího. Totéž co pro rasismus — všeobecně odsuzovaný — platí třeba pro sociobiologii a její teorii tzv. sobeckého genu — dnes naopak všeobecně uznávanou a hlásanou, dle níž jsou všechny projevy života — včetně lidského — výhodnými přežívacími triky a strategiemi, kterými se šíří příslušné „sobecké geny“, dědičné předpisy pro tyto projevy. K nim též náleží — dle téhož učení — všechny projevy ducha: veškerá kultura, filosofie, umění, náboženství (a rovněž i věda, máme-li být důslední, tedy racionalističtí!). To vše jsou prý toliko výsledky či vedlejší projevy rozmanitých způsobů, které umožnily či umožňují, že tyto geny — tj. vlohy pro takové sklony a schopnosti — náboženské, tvůrčí, poznávací — dodnes existují, tj. přetrvaly a prosadily se, ježto si jimi zvyšují pravděpodobnost předání potomstvu.

Ujišťuji, že nepřeháním! Nejde nikterak o krajnosti či výstřelky: teorie sobeckého genu je obecně uznávaným, bigotně vyznávaným teoretickým rámcem evoluční biologie, poskytující vědě o životě univerzální výkladový princip. Nejedná se ani o karikaturu: přes nutné zjednodušení se závažného překroucení nedopouštím. Přesvědčte se o tom v knize klasika této teorie E. O. Wilsona: *O lidské přirozenosti*, nebo v Dawkinsově *Sobekém genu*, že si nedělám legraci — zde totiž vskutku přestává každá legrace! Maska mravně a hodnotově neutrální objektivity spadla: sobectví bylo vyhlášeno za základní, ba jediný princip, na který má být převedena veškerá morálka, obětavost, služba, altruistické chování, láska k bližnímu, ke kráse, dobru i pravdě.

V pohádkách a náboženských mýtech takto mluvil sám ďábel (DIABOLOS = pomlouvač) — vpravdě „duch, který vše popírá“, jak o sobě praví Goethův Mefistofeles. Ze sociobiologického přesvědčení plyne skutečný a naprostý relativismus pravdy a hodnot, daleko přesahující vše, s čím zkusila přijít celá „postmoderní skepse“, která je z toho vědci halasně obviňována — zřejmě zástupně, co projekce vlastního stínu.

K zvrácenému, obludnému a zlému pohledu na svět, jaký představuje sociobiologie a neodarwinismus, nedošlo snad pro zanedbání objektivní nezaujatosti a racionální přístupu. Naopak: jde o nutný a naprosto nevyhnutelný logický závěr důsledné aplikace těchto vědeckých čností. Byl-li už jednou mechanistický výklad světa uznán za jediný vědecky přípustný, pak Darwinův přírodní výběr je jediným myslitelným mechanismem biologického vývoje. (Nejde o vysvětlení evoluce, spíše o její od-vysvětlení — ale to by byla jiná pohádka!) Teorie sobeckého genu a její sociobiologické závěry jsou pak nutným a nevyhnutelným logickým důsledkem tohoto způsobu myšlení, jehož zrudnost je jen plodem jeho logické důslednosti. Racionalita a objektivita však nepřipouštějí mravních námitek proti pravdivosti. Buď tedy kapitulují před zlem — to je reakce většiny informovaných intelektuálů — nebo je nutno vrátit se zpět („obrátit se a činit pokání“ ve starobylé mluvě): totiž zkoumat sama východiska a předpoklady oné racionality, která nás přivedla k tak očividně zvrácenému, lživému pohledu na skutečnost. Neříkám nesprávnému či nepravdivému: říkám „lživému“: k lživé pravdě! S vědeckostí, racionalitou a objektivitou, pokud se stanou cílem o sobě, nejvyšší, absolutní normou pravdy, jež nepotřebuje vydávat

počet ze svých východisek ani brát odpovědnost za své závěry, zřejmě není něco v pořádku.

◆ **Ve filmu o magické Praze, na kterém jste spolupracoval, se mluví o tom, že jsme cestou k dnešní „vědecké“ podobě civilizace něco ztratili.**

Nic menšího než domov — přirozený svět společného pobývání, místo mezi Zemí a Nebem. Co nelze zvážit a změřit, to pro vědu neexistuje. Důraz na veličiny — počítání, měření a vážení — je dědictvím tržní zkušenosti. Vpravdě hokynářská mentalita tohoto původu nabývá v teorii sobeckého genu patologických rozměrů a všechny teorie samospasitelnosti tržního mechanismu svého ospravedlnění.

Trh je trh: tento vynikající lidský vynález má své přesné místo a čas. Prohlásíme-li veškerou přírodu, celou živou skutečnost za neomezené, ničím neohraničené, neřízené a nezřízené tržiště, promění se v něco, vůči čemu je i tzv. „džungle“ hotovým rájem — totiž v Peklo. K tomu není třeba ideologií — ať vědeckých či jiných. Stačí bezuzdná vědeckost, bezohledná racionalita, na princip povýšená objektivita.

Je proto lépe uznat — dokonce v duchu samotné sociobiologie! — že racionalita a objektivita jsou mocnými, rafinovanými nástroji zcela zvláštního přístupu ke skutečnosti, jež jsme si zvykli nazývat vědou. Není skutečnosti vlastní, zanašíme ji do ní až my jako naše pravidla hry. Svět ale našťástí není racionální a skutečnost není pouhou objektivní realitou; jinak by pro lidi, pro žádnou bytost, ba pro žádné jsoucné — snad krom těch abstraktních, matematických — nebyl svět vůbec obyvatelný. Normální smrtelník se s „objektivní vědeckou stránkou skutečnosti“, sestávající z atomů a molekul, povětšinou nesetkává. Jsou sice vyvolení, kteří tvrdí, že s pomocí tunelového scanovacího mikroskopu a mlžné komory molekuly, atomy či částice přímo „vidí“ — tj. „ohmatávají“ je, ale jsou stejně vzácní, jako ti, co patří na anděly, ufony či strašidla.

◆ **V Praze ale funguje spolek Sisyfos, sdružující vědce, kteří uznávají jen objektivní pohled na svět a bojují proti proutkařům, homeopatii, astrologii a dalším „iracionálním“ jevům. Členové Sisyfa se zasloužili o zákaz clusterové medicíny, vyloučení homeopatické sekce z lékařské společnosti J. E. Purkyně a o vytlačení psychotroni-**

ků a astrologů z televize. Nedá se už mluvit o cenzuře a mocenském teroru vědy?

Bezpochyby — přinejmenším o pokusu o něco podobného. (F. A. von Hayek to označil ve své stejnojmenné knížce, která u nás před časem vyšla, „kontrarevolucí vědy“.) Pokusy o totalitní monopol vědy už existují. Nedávno jsem slyšel člena řečeného spolku v diskusi o nemožnosti „paměti vody“ prohlásit, že ten, kdo se podrobuje homeopatické léčbě, by potřeboval léčbu psychiatrickou. Zeptal jsem se, zda by neměli být psychiatrické léčbě podrobeni i katolíci či pravoslavní křesťané, kteří věří v proměnu vína a hostie, v moc ostatků světců, dotýkaného růžence či svěcené vody, právě tak jako pacienti věřící v účinek homeopatických preparátů, jenž je rovněž důsledkem určitého způsobu zacházení v minulosti. Dotaz zůstal bez odpovědi — implicite kladné. Nuže, léčit „neuvědomělost“ psychiatrií se neodvážily — alespoň v našich zeměpisných šířkách — ani totalitní režimy nedávné minulosti! Ti, kteří říkají, že náboženství je jen projevem nevzdělanosti a že iracionalita a nevíra ve vědu stoupá, se chovají jako komunisté, kteří chtěli proti disidentům bojovat „zkvalitněním ideologické práce“.

Kdyby onomu spolku skutečně záleželo na racionalitě ve smyslu důslednosti, koherence a čistoty myšlení, bytí a poznání, byla by taková péče v době současného změtení jazyků jen vítaná. Mám však dobré důvody se domnívat, že nejde o snahu bránit směšování různých režimů řeči a nesouměřitelných přístupů ke světu, ale o prosazování výlučnosti a závaznosti jednoho jediného přístupu, diskursu, obrazu, světonázoru — totiž toho současně vědeckého a o potlačení jakéhokoli jiného způsobu myšlení, než toho, který jedinečně znají, který se jim — zřejmě s obtížemi — podařilo za život osvojit. Na vlastní uši jsem slyšel prominentního mluvčího tohoto spolku prohlásit, že jejich snahou je vnést vědeckou racionalitu do všech oblastí života!

Tento záměr proměnit přírodu a lidský svět v jednu jedinou laboratoř považuji za přímý útok na přirozenou zkušenost ohrožující bohatství života, popírající mnohorozměrnost pravdy, redukující skutečnost na jediné schéma, jedinou projekci. Co takovému nezodpovědnému, fanatickému horlení pro uniformní vědeckou racionalitu zoufale schází, je vzdělaná moudrost. Moudrost pak je dar polyfonie: skýtá schopnost uvádět rozmanité rozměry zkušenosti ne do formální jednoty, nýbrž do organické sounáležitosti, tedy do harmonie — přirozeného

souladu. („Transverzální rozum“ se tomu dnes říká.) Vědecké poznání však má svůj původ v hledání moudrosti — bylo projevem lásky k ní. Je totiž přímo životně důležité všimnout si i jiných postojů a přístupů, než kterými disponuje současná věda, zahrnovat je do své zkušenosti. To nám dává možnost čerpat ze zkušeností, které byly získány jinak, než jak to činí současná věda. Vždyť byly získány dávno před jejím vznikem! Jinak nám hrozí, že se vzdáme pokladnice tisíciletých zkušeností lidstva, jichž je věda jen nepatrným, nahodilým výhonkem. Jen tak si zachováme člověka důstojný — tj. rozumný — přístup k těm rozměrům skutečnosti, z nichž sestává svět, jenž je naším domovem. Neobýváme totiž svět atomů, molekul, těles, mechanismů, genů, hmotných bodů, funkcí a fungování — ani svět slepé náhody a neúprosné nutnosti, do něhož se nás pokouší vědecký světonázor zaklít.

◆ **Proč vůbec podobné spolky vznikají? Sdružuje se v nich vědecká generace, odkojená oslnivými úspěchy sovětské vědy, Mičurinem a Lysenkem, nebo jsou za tím konkurenční důvody? Před listopadem 1989 jsme žili ve „vědecky řízené společnosti“, odkud byla iracionalita vyháněna pomocí pendreků, teď věda svou výlučnost ztratila.**

Trend na obranu „vědeckosti“ je dnes celosvětový, netýká se tedy jen posttotalitních společností. Zato se týká jen zanedbatelné vrstvy lidí — fundamentalisticky založených členů vědecké komunity. Před dvěma lety se sešli nositelé Nobelovy ceny a vydali prohlášení, ve kterém vyzývají k boji proti astrologii a jiným „pavědám“. Důvody, které uvádějí — totiž neslučitelnost s astrofyzikou — jsou typickým příkladem iracionality, totiž směřování diskursů.

Jsou zde i ony konkurenční důvody — asi proto jsou tak neuroticky nedůtkliví. Proč by jinak chtěli hájit objektivní pravdu, která je z definice na nás nezávislá a prosadí se údajně sama? Nevím. Asi proto, že jsou malé víry. Připomíná mi to snahu inkvizitorů bránit zjevenou Boží pravdu před kacíři, ba samotného Boha před ďáblem a jeho přísluhovači.

Skutečná vědecká pravda, ta, v níž skládám svou důvěru já, nepotřebuje ke své platnosti potírat pravdy jiné, tak jako geometrické pravdy nepotřebují potírat negeometrické způsoby znázornění světa. Snad se obránci vědy cítí v situaci katechetů a farářů z dob nástupu

osvícenství, kdy náboženská dogmata přestala být obecně a výlučně přijímána a kazatelny ztratily své postavení jediného zdroje závazné a nezpochybnitelné Pravdy. A přesto zjevená Pravda zůstala nedotčena a dnes se možná těší větší a opravdovější víře než dříve.

◆ **Když člověk dostane rýmu, měl by mít právo rozhodnutí, zda se bude léčit „vědeckým“ acylpyrinem nebo „šarlatánskými“ homeopatiky. Jenže spolek Sisyfos chce homeopatii zakázat jako iracionální a nevědeckou.**

Homeopatie už dnes de facto zakázaná je, protože ji zdravotní pojišťovny nesmějí proplácet. Důvody pochopitelně nejsou ekonomické, natož mravní, nýbrž ideologické. V rámci současného paradigmatu, objektivního vědeckého pojetí skutečnosti, jehož základem jsou molekulární mechanismy, je homeopatie nesmyslem. Jenže nemoc a zdraví nejsou objektivními kategoriemi a člověk není mechanicky fungujícím strojem.

◆ **Kromě filosofa jste i vědcem. Co byste si vzal na nachlazení vy?**

Já osobně spíš ten salicylát — tedy aspirin či acylpyrin, přičemž mi nevadí, že jeho „mechanismus účinku“ tak jak tak není přesně znám. Ze setrvačnosti, z úcty k tradici, a hlavně proto, že se v homeoterapii nevyznám. Manželka mi však podá spíše homeopatika. Vyzná se v tom, jsou zjevně účinnější — a navíc: není nad něžnou péčí...

◆ **P. S.**

Mezitím mi moji skuteční kolegové — jakkoliv zastánci a propagátoři sociobiologie — předvedli dvě jiné možnosti, jak ideologii sobeckého genu „exorcizovat“. Jednu předvedl doc. Jan Zrzavý v Olomouci: chápat a přijímat sociologické závěry a přístupy tak, jak se dávají, a v mezích, v nichž se dávají, tj. s ohledem na výchozí rámec odborné problematiky, z níž vyplynuly. Zjistěte můžeme a smíme se pokoušet je aplikovat i jinde (jak činí O. Wilson), ovšem s vědomím, že jde o zkusmý přenos — tj. metaforu, pouze obrazné vyjádření. V nových souvislostech (kulturních, mravních, náboženských ap.) mohou působit jak provokativně, tak inspirativně, podnětně — a to je také vše! Do jiných zkušenostních oblastí byly dodatečně vneseny — nevyplývaly z nich, a nejsou jejich logickými důsledky, tj. nejsou v těchto zkušenostech

implicitně obsaženy, a tudíž nemohou uplatňovat nárok na bezpodmínečné uznání jako ve výchozí oblasti, kde dnes představují řešení zcela konkrétních problémů (např. jak z hlediska přirozeného výběru vysvětlit jev tzv. altruismu, tj. existenci vrozených vzorců chování pro skupinu prospěšného, jedince však znevýhodňujícího) a odhalily jevy opačné, evolučně paradoxní (např. vraždění potomstva). Odpovědné, závazné použití těchto výpůjček („abdukci“ – epistemologických únosů) by bylo teprve třeba vypracovat, ošetřit, teoreticky zavést, racionálně zdůvodnit, což obvykle vede k hlubokým proměnám původního významu. Názorným, aktuálním příkladem je aplikace představ o sobectví informace genetické, jako hybné síly evoluce biologické, na informaci psychickou, kde „sobeckým genům“ odpovídají „sobecké mémy“ (e.g. motivy, ideje, předsudky, dogmata, styly, názvy, obraty, díla, poznatky, zvyky, zákony, zásady, postupy, výrobky ap.), jejichž konkurence v úspěšnosti v šíření a prosazení má být dle této abdukce per analogiam hybnou silou vývoje kulturního. Memetika neboli teorie sobeckých mémů se svým důrazem na autonomii psychického a kulturního vývoje dostává do sporu se sociobiologickými výklady kulturních a společenských jevů. Ve svých důsledcích vede memetika k problematizaci samotné sociobiologie, z níž vyšla: z jejího hlediska je i sociobiologické učení toliko memem, který se v současném vědeckém klimatu (tj. „v duchu doby“), tj. v prostředí vyznačujícím se sociobiologickým způsobem uvažování, ukázal jako úspěšný! To je výzvou k další stránce kritičnosti, na niž kolega Zrzavý upozornil: ani v rámci biologie nesmíme při zobecňování sociobiologických principů ztrácet ze zřetele, že jde o důsledky určité biologické teorie – tj. určitého pohledu na život, jednoho z nesčetných možných způsobů pojmového uchopení biologického řádu skutečnosti, přístupu k životním jevům, a nikoliv o důsledky plynoucí ze samotné povahy života, a tudíž beze všeho platné a závazně aplikovatelné na veškeré biologické jevy jen proto, že jsou biologické!

Abdukce z genetiky na memetiku má na teorii sobeckého genu dopad ještě osudnější: zjevil a připomněl, že gen není molekula – hmotné, objektivní jsoucno, nýbrž informace: struktura příslušného úseku DNA, s níž bývá nekriticky ztotožňována, už náleží k fenotypu, je toliko jejím projevem. Tento závěr kolega Zrzavý také vyvodil a naznačil jeho nečekané důsledky: informace jako taková není něčím, co

se množí, co zabírá místo a konkuruje o ně... Na těchto představách nekriticky přenesených z tělesné úrovně na úroveň informační však teorie sobeckého genu spočívá. Důsledky tohoto na pohled triviálního postřehu jsou jistě nedozírné – je třeba je teprve vyvodit a domyslet.

Z uvedeného příkladu však plyne poučení, o které jsem chtěl svůj tehdejší rozhovor doplnit: racionality netřeba se obávat, ani té vědecké, pozitivistické, objektivní. Pokud je to racionalita rozumná, vzdělaná a kompetentní. To jest, pokud se s logickou důsledností pojí důsledná kritičnost. V tomto směru nepřestaneme – kazit mládež.

Doplňuji, že autor rozhovoru, RNDr. I. Brezina jako absolvent naší fakulty – obor parazitologie, je rovněž biolog. Odtud příjemná kolegialita našeho rozhovoru.

Ediční poznámka

Texty zařazené do tohoto sborníku mají za sebou dosti rozmanitou publikační historii (viz úvodní poznámky k jednotlivým kapitolám). S tím souvisí také stylová nejednotnost zdrojových textů pokud jde např. o pravopisné dublety, formát citací, užívání uvozovek u citátů či způsob psaní řeckých, latinských nebo hebrejských slov. Tuto formální stránku textu jsme se pokusili co možná sjednotit; za pomoc při korekturách upřímně děkujeme Daniele Hodrové.

U většiny již publikovaných kapitol jsme vycházeli z autorského „rukopisu“, tedy z poslední dostupné elektronické verze (do čitelného stavu uvedené za účinné pomoci kolegy László Hajnala), nikoli z publikovaného textu po jazykové a redakční úpravě. Nebudeme předstírat, že důvodem byla jen snaha představit čtenáři „autentického Zdeňka Neubauera“. K přípravě důkladného kritického vydání *lege artis* nemáme totiž ani ambice, ani kvalifikaci, ani dostatek motivace. Náš altruismus nesahá tak daleko, aby nám bylo líto budoucích doktorandů, kteří třeba jednou budou slovo po slovu porovnávat různé varianty textů a připravovat edici kritickou, veškeré dochované verze porovnávající, náležitě opoznámkovanou... Ostatně, proč by nám jich mělo být líto: vzpomeňme, že k vědeckému *religio* patří též pěstění obřadů – netoliko těch, k nimž se obléká talár, ale i těch, jež spočívají v kultivaci pravidel řemesla ... nebo(li) *zákonitostí umění*, kteréžto jsou pochopitelně jiné u literárních vědců a jiné u přírodopýtců, jako jsme my.

Nejde nám zde tedy o dokumentaci, nýbrž o *documenta* – v onom dávném smyslu, kdy ještě toto slovo znamenalo „(zapsané) učení“ či „instrukce“, nikoli pouze lejtstro, kterým se lze ohánět třeba u soudu nebo na obecním úřadě. (Tento – dnes obvyklý – význam je ostatně prý doložen až od první čtvrti 18. století,⁹¹ tedy v době, kdy novovek měl dávno již za sebou všechny své počátky, včetně – počátku konců!) Koneckonců mnohé v této knize se přímo či nepřímo týká (či dotýká) právě tématu *mnohosti*: pohledů, náhledů, domovů i paradigmat – nebude nám tedy doufejme příliš zazlíváno, že jsme k pestrosti světa také přispěli.

F. C. a A. M.